

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 342.565.5 (477)

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-4\(10\)-85-99](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-4(10)-85-99)

Кравчук Володимир Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Східно-європейського національного університету імені Лесі Українки, вул. Винниченка, 30, м. Луцьк, 43021, тел.: +38 050 5546754; e-mail: wolodar@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-8332-3523>

ПРАВА СУДДІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЇХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ

Анотація. У публікації сформовано теоретичні засади поняття та кваліфікуючих ознак прав суддів, як елементів їх правосуб'єктності. Аналізуються основні акти національного законодавства, у яких закріплені права суддів. Права суддів варто розглядати як комплексний правовий інститут, що складається з норм різних галузей національного законодавства.

Права суддів розглядаються як вид і міра їх можливої чи дозволеної поведінки, що встановлені нормами права для реалізації їхніх функцій і завдань та забезпечувані державою. Права суддів, як важливий елемент їх правосуб'єктності, виступають вагомою складовою правового статусу суддів.

Запропоновано поділяти права суддів на загальні та спеціальні. До загальних відносяться ті права, які належать судді як людині і громадянину, але після набуття ним відповідного правового статусу змінюють зміст, порядок реалізації та забезпечення. До спеціальних відносяться права, які пов'язані зі здійсненням правосуддя і виникають з моменту набуття особою правового статусу судді (тобто, з моменту складення присяги).

Права суддів в поєднанні з обов'язками у своїй сукупності утворюють таку категорію, як повноваження судді, тобто сукупність нормативно визначених прав та обов'язків судді, що встановлюються для здійснення покладених на нього функцій. Повноваження суддів у судах можна класифікувати на предметні та функціональні. Предметні повноваження в свою чергу розрізняються за об'єктами здійснення правосуддя – повноваження суддів у здійсненні цивільного судочинства, повноваження суддів у здійсненні господарського судочинства, повноваження суддів у здійсненні адміністративного судочинства, повноваження суддів у здійсненні кримінального судочинства. Функціональні повноваження суддів у судах передбачають можливість застосування широкого кола процесуальних дій та організаційних заходів, спрямованих на реалізацію предметних повноважень суддів.

Ключові слова: правовий статус, правовий статус суддів, принципи, принципи правового статусу суддів, статусні принципи, суддя.

Krawchuk Wolodymyr Mykolayowych,

Ph.D. in Law, Associate Professor, Docent of Department of theory and history of state and law, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Vinnychenko St., 30, Lutsk, 43021, tel.: +38 050 5546754; e-mail: wolodar@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-8332-3523>

RIGHTS OF JUDGES AS FEATURE OF THEIR CONSTITUTIONAL LEGAL CAPACITY

Abstract. The article outlines theoretical framework of conception and qualification features of judges' rights as features of their legal capacity. The main instruments of the national legislation confirming rights of judges have been analyzed. Rights of judges should be considered as a complex legal institution comprising statutory regulations from different branches of the national legislation. Rights of judges are regarded as a type and standard of their practicable or permissible conduct established by the statutory regulations for performing their functions and tasks and ensured by the state. Rights of judges as an important element of their legal identity make a significant component of the legal status of judges.

It has been suggested that rights of judges should be divided into general and special. The general rights include those ones that are related to a judge as a person and a citizen, but after the acquisition of corresponding legal status they change their contents, ways of implementation and enforcement. The special rights involve the rights connected with the execution of justice and they arise from the moment of the acquisition of legal status of a judge by a person (namely, from the swearing-in ceremony).

Rights of judges in combination with obligations form together such a category as powers of a judge, i.e. the entirety of legally defined rights and obligations of a judge which are established to perform the functions assigned to them. The powers of judges in courts can be classified into specific and functional. In turn, the specific powers differ in matters of justice – powers of judges for the conduct of civil proceedings, powers of judges for the conduct of commercial proceedings, powers of judges for the conduct of administrative proceedings, powers of judges for the conduct of criminal proceedings. The functional powers of judges in courts provide the possibility of application of a wide range of legal proceedings and managerial procedures aiming at exercise of judges' specific powers.

Key words: legal status, legal status of judges, principles, principles of legal status of judges, status principles, judge.

Постановка питання в загальному вигляді. Вітчизняним законодавством про судоустрій і статус суддів закріплюються основні права суддів. Проте, до останнього часу в науці конституційного права теоретично не сформульовано поняття прав суддів, немає фундаментальних наукових досліджень цієї проблеми.

Актуальність теми дослідження зумовлена комплексним характером прав суддів як правового інституту, що складається з норм різних галузей національного законодавства. Така особливість правової регламентації прав суддів вимагає єдиної концептуальної спрямованості цих норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Поняття та зміст прав суддів були і залишаються предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема В. Веніславського, В. Єгорової, В. Єфанової, О. Калашник, С. Лаптева, Л. Москвич, О. Намясенко, С. Подкопаєва, С. Прилуцького, О. Скрипнюка, О. Совгіри, В. Федоренка, В. Шаповала, Ю. Шемшученка, Д. Шпенова, І. Шруб, Т. Штих, Н. Шукліної, Н. Шульгач та інших. Проблематика прав суддів як елемента їх правосуб'єктності у вітчизняній конституційно-правовій та судоустрійній науці залишається малодослідженою.

Загальна мета даної статті полягає у розкритті прав суддів як складового елемента їх конституційної правосуб'єктності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Зміст правового статусу суддів в першу чергу становлять їх права та свободи. У взаємо-

зв'язку з інститутом конституційних прав і свобод людини та громадянина, права і свободи суддів втілюють сутність та зміст правового зв'язку судді з судами. Адже, з одного боку, усі судді є живими людьми, а отже в повному обсязі наділені конституційними правами та свободами людини і громадянина, а з іншого – займаючи штатну суддівську посаду в одному з судів України, наділені правами, пов'язаними зі здійсненням правосуддя.

Найперше зазначимо, що в сучасних умовах права і свободи людини вирізняються багатоманітністю, а питання їх класифікації та систематизації стали традиційними для юридичної науки. Так, на думку О. Петришина права і свободи людини і громадянина залежно від спрямованості її потреб особи щодо сфери суспільних відносин поділяються на фізичні, особисті, політичні, економічні, гуманітарні та права на соціальний захист [1, с. 455]. О. Скакун виділяє громадянські (особисті), політичні, економічні, соціальні та культурні (гуманітарні) права і свободи людини та громадянина [2, с. 68-70]. Подібні підходи до класифікації конституційних прав і свобод людини та громадянина спостерігаються і в науці конституційного права.

Вітчизняний дослідник Д. Шпенюв суб'єктивні права судді визначає, як закріплену в ратифікованих міжнародних актах, національному законодавстві, актах суддівського самоврядування, забезпечену державою за допомогою загальних і спеціальних гарантій, систему дозволених або альтернативних можливостей, необхідних судді для реалізації покладених на нього функцій по здійсненню правосуддя або інших судових повноважень,

а також для задоволення особистих потреб, суспільних або державних інтересів [3, с. 44].

Ряд науковців використовують термін «службові права судді», тим самим підкреслюючи сферу діяльності, у якій такі права можуть набуватись та реалізовуватись. Вважаємо, що відповідно до законодавства про статус суддів, суддею є громадянин, який займає штатну суддівську посаду в одному з судів України. Тому, права суддів за своєю природою не носять службовий характер.

Вітчизняна дослідниця Л. Москвич під службовими правами судді розуміє додаткові правові можливості, що сприяють успішному здійсненню професійних функцій [4, с. 24; 5, с. 29]. Зміст поняття «службові права судді», на її думку, становлять такі компоненти: 1) можливість діяти, 2) можливість вимагати, 3) можливість захисту, 4) можливість користуватися конкретним соціальним благом [4, с. 25]. На думку В. Єгорової, службові права суддів судів загальної юрисдикції – це вид і міра конкретно визначеної поведінки суб'єкта, наділеного статусом професійного судді [6, с. 10]

Досліджуючи правову природу службових прав судді адміністративного суду, С. Лаптев визначає їх як один з основних елементів його адміністративно-правового статусу, а саме: це забезпечена силою державного примусу міра належної (можливої, допустимої, найбільш доцільної) поведінки судді, обсяг, межі, конкретний вид і форма якої визначається нормами адміністративного права та його внутрішнім переконанням, і яка спрямована на реалізацію покладених на нього завдань і функцій у сфері ад-

міністративного судочинства, а також задоволення його особистих професійних інтересів [7, с. 334].

У своїх наукових доробках Л. Москвич зазначає, що службовим правам суддів притаманні такі характерні ознаки (риси): 1) вони належать конкретному суб'єкту – судді; 2) ґрунтуються на нормах позитивного права – Конституції України, Законі України «Про статус суддів» та ін.; 3) являють собою забезпечену державою і правом можливість певної поведінки, спрямованої на досягнення того чи іншого соціального блага; 4) їх виникнення обумовлюється конкретним юридичним фактом – призначенням (обранням) на посаду судді; 5) зміст і обсяг службових прав визначається специфікою правового статусу судді, правового носія судової влади в державі; 6) реалізуються в основному в особистих інтересах судді; 7) забезпечуються загальними (економічними, політичними, ідеологічними, організаційними) і спеціальними (юридичними) гарантіями; 8) захищаються в судовому, адміністративному та іншому встановленому законом порядку [4, с. 26; 5, с. 31; 8, с. 45-46]. Аналогічні ознаки службових прав суддів судів загальної юрисдикції виокремлює В. Єгорова [9, с. 77-78].

Правам суддів, на думку В. Теліпка та В. Молдована, притаманні такі характерні риси: по-перше, вони належать конкретному суб'єкту – судді; по-друге, ґрунтуються на нормах позитивного права – Конституції України, законах України та ін.; по-третє, являють собою забезпечену державою і правом можливість певної поведінки, спрямованої на досягнення соціального блага; по-четверте, їх виник-

нення обумовлюється конкретним юридичним фактом – призначенням на посаду судді; по-п'яте, зміст та обсяг прав суддів визначаються специфікою правового статусу носіїв судової влади в конкретній державі; по-шосте, забезпечуються загальними (економічними, політичними, ідеологічними, організаційними) і спеціальними (юридичними) гарантіями; по-сьоме, їх порушення тягне юридичну відповідальність [10, с. 194].

Аналізуючи специфіку службових прав суддів адміністративних судів, С. Лаптев виділяє такі їх ознаки: 1) за своєю природою вони є суб'єктивним правом; 2) вони завжди формально визначені; 3) суддя реалізує їх з метою задоволення суспільних інтересів; 4) вони не мають абсолютного характеру, а їх реалізація має здійснюватися в тих межах, які визначені правовим актом, і тими засобами, які допускаються ним; 5) вони забезпечуються конкретною юридичною необхідністю інших осіб; 6) їх реалізація забезпечується силою державного примусу; 7) їх використання залежить від внутрішнього переконання судді, його волі, свідомості, бажань, конкретної ситуації та обставин справи; 8) вони призначені не лише для забезпечення належного розгляду та вирішення адміністративних справ, але також для задоволення особистих професійних інтересів судді; 9) їх зміст визначається специфікою правового статусу судді адміністративного суду та того місця, яке він займає в ієрархії судових посад [7, с. 332-334; 11, с. 9-10].

Правам судді місцевого загального суду, вважає О. Калашник, притаманні усі ознаки суб'єктивних прав та особливі ознаки, що відображають

їх специфіку як міри дозволеної поведінки носія статусу судді. До остатніх, на думку дослідниці, слід зарахувати: 1) обмеженість у часі; 2) права судді місцевого загального суду мають додатковий характер; 3) пов'язаність із деякими обмеженнями прав і свобод людини і громадянина; 4) виникнення в особи прав судді місцевого загального суду зумовлено конкретним юридичним фактом – обранням (призначенням) на посаду судді; 5) впливають зі статусу судді – права суддів адресуються не конкретній особі, а тісно пов'язані із статусом цієї особи, зайняттям нею посади в органах судової влади; 6) є умовою забезпечення незалежності суддів [12, с. 96].

У спеціальній юридичній літературі, присвяченій правовому статусу суддів існують різні критерії класифікації прав суддів. Зокрема, Л. Москвич, пропонує класифікувати права суддів за змістом на три групи: 1) права, що забезпечують особливий правовий статус суддів і їх правовий захист (право на повагу професійної честі і гідності, право на особисту і майнову недоторканність, право на стабільність трудової зайнятості, право на кар'єру, право на відставку); 2) права, що сприяють безпосередньому виконанню суддями своїх обов'язків (право самостійно приймати рішення в межах своїх повноважень, право вимагати створення і забезпечення необхідних умов для здійснення професійної діяльності, право на суддівський індемнітет); 3) права, що допомагають суддям реалізувати належні їм конституційні права і основні свободи, закріплюють можливість користуватися соціальними благами [4, с. 26-27; 13, с. 29-30; 14, с. 10].

На думку В. Теліпка та В. Молдована, усі права суддів можна умовно поділити на статусні і процесуальні. Статусні права суддів забезпечують особливий їх правовий статус і правовий захист, підкреслюють їхнє виключне правове становище в державі. Серед широкого кола статусних прав суддів дослідники виділяють: право на повагу професійної честі й гідності; право на особисту і майнову недоторканність; право на незмінюваність з посади на протязі строку, на який суддю призначено (обрано); право на кар'єру; право на відставку; право на соціальний і правовий захист; право на одержання матеріальної винагороди за свою працю; інші права, передбачені трудовим і пенсійним законодавством; право на поліпшені житлові умови; право на пільги з житлово-комунального, транспортного та іншого обслуговування; право на відпочинок; право на вільний вибір додаткової педагогічної, наукової та іншої оплачуваної творчої діяльності; право на страхові гарантії; право на навчання і підвищення кваліфікації; право на оскарження до відповідного органу рішення про притягнення їх до дисциплінарної відповідальності; право подати заяву про припинення повноважень судді за власним бажанням, інші права, передбачені національним законодавством. До процесуальних прав належать права, якими суддя наділений для ефективної реалізації своїх службових функцій, а саме: право вимагати від посадових осіб та громадян виконання винесених суддею рішень; порушувати у встановленому законом порядку питання перед Конституційним Судом про перевірку конституційності нормативного акту, отримувати

інформацію від посадових осіб та інших громадян у зв'язку зі здійсненням правосуддя; давати доручення відповідним органам про привід осіб до зали судового засідання та інші права, передбачені процесуальним законодавством [10, с. 194-195].

Як зазначає О. Калашник, за змістом можна виокремити особисті (право на особисту недоторканність, на повагу до професійної честі і гідності, на забезпечення безпеки з боку держави), службові (право вимагати створення і забезпечення необхідних умов для здійснення професійної діяльності, право на суддівський індемнітет, право на стабільність посадового становища, право на кар'єру, право на додаткову оплачувану відпустку, право на відставку) і соціальні (право на пенсійне забезпечення, право на страхові виплати, право на оплату праці, право на безоплатне медичне обслуговування у державних закладах охорони здоров'я) права суддів місцевого загального суду. Крім того, дослідниця залежно від можливостей реалізації пропонує права суддів місцевих загальних судів поділяти на безумовні (права, якими суддя може скористатися внаслідок самого лише факту зайняття ним посади) і умовні (права, реалізувати які суддя зможе за наявності передбачених законом для цього підстав у сукупності) [12, с. 97-98].

Здійснюючи класифікацію службових прав судді адміністративного суду, С. Лаптев пропонує їх поділяти за такими критеріями: 1) за правовим змістом; 2) за сферою реалізації; 3) за призначенням; 4) за характером можливої поведінки; 5) за формою нормативного закріплення [11, с. 10].

У сукупності, будучи пов'язаним між собою численними юридичними зв'язками, права та свободи суддів становлять основу їх правового статусу. Вважаємо, що для висвітлення прав і свобод суддів варто виходити із загальної характеристики їх основних груп, враховуючи традиційну для вітчизняної юридичної науки класифікацію на громадянські (особисті) (право на вільний розвиток своєї особистості; право на повагу до їх гідності; право суддів на свободу та особисту недоторканність; право на недоторканність суддів; право на недоторканність житла; право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право суддів на невтручання в їх особисте і сімейне життя; право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання та вільне залишення території України; право суддів на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право суддів на свободу світогляду і віросповідання); політичні (право обирати і бути обраним; право брати участь у громадській діяльності, публічних заходах); економічні (право приватної власності; право на користування об'єктами права державної та комунальної власності); соціальні (право суддів на працю; право на належні, безпечні та здорові умови праці; право на відпочинок; право суддів на соціальний захист; право на житло; право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування); культурні (право суддів на освіту; право громадян на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості; право суддів на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності)

та інші. При цьому особливу увагу застосовують права судді, що належать йому як людині і громадянину, але в рамках статусу судді набувають особливого змісту.

Обіймаючи посаду судді, громадянин, відповідно до набутого правового статусу, наділяється правами, які є запорукою успішної реалізації функцій, що покладаються на суддів. Вони виникають від часу набуття громадянином статусу судді й припиняються з припиненням цього статусу. У зв'язку з цим, у законодавстві закріплено такий термін, як «права судді, пов'язані із здійсненням правосуддя».

Оскільки права суддів, пов'язані зі здійсненням правосуддя, визначаються Конституцією України, статусними, процесуальними та іншими законами, окремі автори пропонують визначати їх як спеціальні (статутні) права [15, с. 138].

Окремі автори відносять суддів до категорії державних службовців [16], що дозволяє деяким науковцям виділяти службові права судді [8, с. 40-55; 13, с. 27-58; 17, с. 117-123]. На нашу думку, такі позиції не є коректними з наступних мотивів. По-перше, відповідне чинне законодавство про державну службу не поширюється на суддів [18], а тому їх віднесення до категорії державних службовців є помилковим. По-друге, відповідно до законодавства про статус суддів, суддею є громадянин, який займає штатну суддівську посаду в одному з судів України. Тому, права суддів за своєю природою є посадовими, а не службовими правами, оскільки належать конкретним суб'єктам – суддям, і вказують на певні правові можливості їх

поведінки, встановлені законодавством про статус суддів.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» до прав суддів відносить:

1) брати участь у суддівському самоврядуванні;

2) утворювати громадські об'єднання та брати участь у них з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня;

3) бути членом національних або міжнародних асоціацій та інших організацій, що мають на меті захист інтересів суддів, утвердження авторитету судової влади в суспільстві або розвиток юридичної професії та науки;

4) підвищувати свій професійний рівень та проходити з цією метою відповідну підготовку.

Крім того, у вищевказаному законі закріплено, що права суддів, пов'язані зі здійсненням правосуддя, визначаються Конституцією України, процесуальним та іншими законами [19].

Права суддів в поєднанні з обов'язками у своїй сукупності утворюють таку категорію, як повноваження судді, тобто сукупність нормативно визначених прав та обов'язків судді, що встановлюються для здійснення покладених на нього функцій. Повноваження суддів у судах можна класифікувати на предметні та функціональні. Предметні повноваження в свою чергу розрізняються за об'єктами здійснення правосуддя – повноваження суддів у здійсненні цивільного судочинства, повноваження суддів у здійсненні господарського судочинства, повноваження суддів у здійсненні адміністративного судочинства, повноваження суддів у здійсненні кримінального судочинства. Функціональні повно-

важення суддів у судах передбачають можливість застосування широкого кола процесуальних дій та організаційних заходів, спрямованих на реалізацію предметних повноважень суддів. Повноваження суддів кожного окремо взятого виду судів системи судоустрою визначені в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» (ст. ст. 23, 28, 33, 38).

Досліджуючи питання юридичної природи прав суддів, варто дещо детальніше зупинитись на правах суддів Конституційного Суду України. На відміну від прав суддів судів системи судоустрою, які закріплені в окремих нормах вітчизняного законодавства, системні норми щодо прав суддів Конституційного Суду України у законодавстві відсутні. В Законі України «Про Конституційний Суд України» визначено лише окремі права суддів Конституційного Суду України, зокрема: 1) право отримувати відсотки, дивіденди та інші пасивні доходи від майна, власником якого вони є (ст. 11 ч. 4); 2) право публічно висловлювати свою думку щодо суті лише тих справ, у яких Суд уже ухвалив рішення чи надав висновок (ст. 18 ч. 5); 3) право на подання заяви про відставку (ст. 21 ч. 2); 4) право на відпустку (ст. 28); 5) право на забезпечення посадових потреб (ст. 29); 6) право на наукових консультантів та помічника (ст. 30 ч. 1); 7) право на окрему думку (ст. 93) [20].

Така законодавча «неконкретика» у даному питанні породжує різні наукові підходи до класифікації прав суддів Конституційного Суду України. Так, О. Намясенко запропонувала поділяти права суддів Конституційного Суду України за змістом на статусні,

функціональні та соціально-особистісні. До статусних, на думку науковця, відносяться права, що встановлюють та закріплюють правовий статус судді Конституційного Суду України, забезпечують особливості реалізації правового статусу судді Конституційного Суду України як носія судової влади, а саме: право на зайняття посади судді Конституційного Суду України; право на відставку; право на повагу до судді Конституційного Суду України; право на особисту та майнову недоторканість. До функціональних відносяться права, що сприяють реалізації судових функцій та забезпечують виконання суддею Конституційного Суду України покладених на нього обов'язків, а саме: право отримувати в установленому порядку інформацію та матеріали, необхідні для виконання службових повноважень; права, пов'язані з прийняттям рішення та наданням висновку, а також з участю в їх підготовці у відповідності з посадовими обов'язками, у тому числі суддівський розсуд; право судді Конституційного Суду України викласти окрему думку; право публічно висловлювати свою думку з питань провадження у Конституційному Суді України; право на забезпечення необхідних організаційно-технічних та інформаційних умов для діяльності суду та ін. Соціально-особистісними є права, що забезпечують реалізацію суддею Конституційного Суду України належних йому конституційних прав та основних свобод, закріплюють можливість користуватися соціальними благами, встановлюють певні переваги, пільги щодо суддів, а саме: право на державний захист; право на одержання матеріальної винагороди за працю; право

на пенсійне забезпечення; право на матеріальне та побутове забезпечення суддів; право на відпочинок; право на державне страхування; право на медичне обслуговування судді та членів його родини, у тому числі і після виходу судді у відставку або на пенсію; право на можливість підвищення кваліфікації та здобуття досвіду; право на об'єднання у професійні союзи (асоціації) для захисту своїх прав, соціально-економічних та професійних інтересів та ін. [21, с. 9-10].

На нашу думку, права суддів Конституційного Суду України доцільно систематизувати та закріпити у окремій статті закону.

При дослідженні конституційних основ правового статусу суддів особливе значення відіграють права суддів, пов'язані зі здійсненням правосуддя. Варто зазначити, що в спеціальній юридичній літературі існують різні підходи до інтерпретації та класифікації прав суддів, пов'язаних зі здійсненням правосуддя. У одній із своїх наукових праць Л. Москвич наводить досить розгорнутий перелік прав суддів: 1) право на повагу професійної честі і гідності; 2) право самостійно приймати рішення в межах своїх повноважень; 3) право на особисту і майнову недоторканість; 4) право вимагати створення і забезпечення необхідних умов для здійснення професійної діяльності; 5) право на соціальний і правовий захист; 6) право на матеріальну винагороду своєї праці; 7) право на стабільність трудової зайнятості; 8) право на кар'єру [4, с. 27-54].

Оновлення законодавства про статус суддів відобразилось і на їхніх правах, що пов'язані зі здійсненням

правосуддя. Тому, у контексті нашого дослідження, доцільно проаналізувати сучасні українські реалії щодо прав суддів, пов'язаних зі здійсненням правосуддя.

На особливу увагу заслуговує право суддів на окрему думку, яке тісно пов'язане з конституційним правом кожного на свободу думки та слова. Реалізуючи право на окрему думку, судді вільно, без будь-якого контролю висловлюють свої думки і погляди стосовно прийнятих судами рішень, висновків, ухвал тощо. Право суддів на окрему думку є досить поширеним у міжнародному праві. Так, в ст. 45 ч. 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року вказано, що якщо рішення у справі повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку [22]. В ст. 95 ч. 2 Регламенту Міжнародного Суду ООН зазначено, що кожен суддя може, якщо він цього побажає, додати до рішення виклад своєї окремої думки як при незгоді, так і при згоді з думкою більшої [23].

Вітчизняне законодавство також закріплює право суддів на окрему думку. Зокрема, відповідно до статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» суддя, який підписав рішення, висновок, ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або про закриття конституційного провадження, може викласти окрему думку в строки, встановлені Регламентом. Суддя викладає окрему думку в письмовій формі, що додається до відповідного акта Суду та без зволікання оприлюднюється на офіційному веб-сайті Суду [20].

Статтею 46 Закону України «Про третейські суди» встановлено, що рішення третейського суду викладається у письмовій формі і підписується третейським суддею, який одноособово розглядав справу, або повним складом третейського суду, що розглядав справу, в тому числі і третейським суддею, який має окрему думку. Окрема думка третейського судді викладається письмово та додається до рішення третейського суду [24]. Відповідно до ст. 34 ч. 3 Кодексу адміністративного судочинства України суддя, який не згодний із судовим рішенням за наслідками розгляду справи, може письмово викласти свою окрему думку. Про наявність окремої думки повідомляються особи, які беруть участь у справі, без оголошення її змісту в судовому засіданні. Окрема думка приєднується до справи і є відкритою для ознайомлення [25]. Ідентичні положення закріплені в ст. 34 ч. 3 Господарського процесуального кодексу України [26] та в ст. 35 ч. 3 Цивільного процесуального кодексу України [27]. Статтею 375 Кримінального процесуального кодексу України закріплено, що кожен суддя з колегії суддів має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення [28].

Незважаючи на досить широкий спектр закріплення права суддів на окрему думку, у вітчизняному науковому середовищі найбільше уваги приділяється аналізу змісту права на окрему думку суддів Конституційного Суду України. У цьому неважко переконатися, варто лише переглянути наукові праці вчених стосовно цього питання. Зокрема, О. Намясенко, ха-

рактизуючи поняття окремої думки судді Конституційного Суду України, приходиться до висновку, що право судді Конституційного Суду України на окрему думку є однією з найсуттєвіших гарантій його незалежності, як зовнішньої – від законодавчої та виконавчої влади, так і внутрішньої. З позиції науковця, реалізація права на окрему думку є правовою формою статусу судді Конституційного Суду України, яка сприяє зростанню рівня його професіоналізму та відповідальності [29, с. 187].

На думку І. Шевчук, суддя в окремій думці в цілому може підтримувати рішення, висновок Конституційного Суду України, але не погодитися з окремими положеннями, або використувати право на окрему думку для висловлення доповнень до рішення чи висновку Конституційного Суду України [30, с. 187]. Тому, цілком логічним та виправданим є висновок С. Різника про те, що суддям Конституційного Суду України слід користуватися цим правом належно, виважено, помірковано і послідовно [31, с. 66]. Д. Лилак на основі порівняльного аналізу інституту окремої думки в конституційному судочинстві пропонує законодавчо врегулювати межі здійснення суддею Конституційного Суду України права на окрему думку [32, с. 139].

Досліджуючи правову природу окремої думки судді Конституційного Суду України, Т. Слінько та Є. Ткаченко зазначають, що вона є симбіозом компетентного (професійного) і доктринального (наукового) тлумачення, яке спирається на фундаментальні знання у сфері наукового світогляду авторитетних учених-правознавців [33, с. 58].

Права суддів, як і права і свободи людини та громадянина, у визначених законодавством випадках можуть бути обмежені. Про можливість обмеження прав суддів неодноразово наголошувалось і в спеціальній юридичній літературі. Зокрема, як стверджує О. Миколенко обмеження конституційних прав і свобод суддів здійснюється шляхом: 1) заборони брати будь-яку участь у політичній або профспілковій діяльності; 2) обмеження свободи вибору виду додаткової трудової діяльності [34, с. 106].

Висновки. Отже, права суддів пропонуємо розглядати як вид і міру їх можливої чи дозволеної поведінки, що встановлені нормами права для реалізації їхніх функцій і завдань, та забезпечувані державою. Права суддів, будучи важливим елементом їх правосуб'єктності, безсумнівно виступають вагомою складовою правового статусу суддів. Не можемо повністю погодитися з позицією, що права суддів виникають виключно з їх призначенням на посаду судді. Деякі права (наприклад, право на повагу до гідності, чи право на результати творчої та інтелектуальної діяльності) належать громадянину і до призначення його на посаду судді, і після припинення суддівської діяльності. Однак, після призначення на посаду судді вищевказані права набувають нового змісту та забезпечуються дещо іншими засобами державного примусу.

В зв'язку з цим права суддів можна поділити на загальні та спеціальні. До загальних можемо віднести власне ті права, які належать судді як людині і громадянину, але після набуття ним відповідного правового статусу змі-

нюють зміст, порядок реалізації та забезпечення.

До спеціальних можемо віднести права, які в науковій літературі прийнято називати посадовими, тобто пов'язані зі здійсненням правосуддя. Такі права виникають з моменту набуття особою правового статусу судді (тобто, з моменту складення присяги). Зазначені права можуть бути статусними (право на відставку, право на участь у суддівському самоврядуванні, право на повагу професійної честі та гідності тощо) та функціональними (право на витребування доказів, право на окрему думку тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / За ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків, 2010. 584 с.

2. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. 2-ге видання. Київ, 2010. 520 с.

3. Шпенюв Д.Ю. Суб'єктивні права та юридичні обов'язки суддів як носіїв судової влади в Україні. Наше право. 2014. № 10. С. 43-48.

4. Москвич Л.М., Іваницький С.О., Русанова І.О. Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних) / За заг. ред. І.Є. Марочкіна: Монографія. Харків, 2009. 488 с.

5. Москвич Л.М. Статус суддів: теоретичний та порівняльно-правовий аналіз. Білозерка, 2004. 224 с.

6. Єгорова В.С. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2008. 17 с.

7. Лаптев С.С. Правова природа службових прав судді адміністративного суду. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2013. № 28. С. 331-342.

8. Статус суддів: Навч. посіб. / За заг. ред. І. Є. Марочкіна. Харків, 2009. 120 с.

9. Єгорова В. С. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2008. 222 с.

10. Теліпко В.Е. Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: Науково-практичний коментар / За ред. В.В. Молдована. Київ, 2011. 528 с.

11. Лаптев С.С. Адміністративно-правовий статус судді адміністративного суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2014. 20 с.

12. Калашник О.А. Правовий статус місцевих загальних судів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2016. 234 с.

13. Москвич Л.М., Подкопаєв С.В., Прилуцький С.В. Статус судді: питання теорії та практики. Харків, 2004. 360 с.

14. Москвич Л.М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2003. 20 с.

15. Декаленко В.С. Особливості правового статусу посадових осіб судів України. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 3. С. 137-140.

16. Логвиненко М.І. Деякі аспекти специфіки правового статусу та охорони праці суддів України. Форум права. 2012. № 1. С. 571-574.

17. Пивовар І.В. Службові права судді за законодавством України. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. 2014. Вип. 26. С. 117-123.

18. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

19. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року, з наступними змінами // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print1465331835457898>

20. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року, з наступними змінами // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>

21. Намясенко О.К. Правовий статус судді Конституційного Суду України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2009. 19 с.

22. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року з наступними змінами та доповненнями // Електронний ресурс: Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed20100601

23. Регламент Міжнародного Суду ООН від 14 квітня 1978 року // Електронний ресурс: Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_h85

24. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 року, з наступними змінами // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>

25. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року, з наступними змінами // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

26. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року, з наступними змінами // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

27. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року, з наступними змінами // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

28. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року, з наступними змінами // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

29. Намясенко О.К. Характеристика поняття окремої думки судді Конституційного Суду України. Держава і право: Збір-

ник наукових праць. Юридичні і політичні науки. 2007. Випуск 37. С. 182-188.

30. Шевчук І.М. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2013. Випуск 23. Ч. 1. С. 160-163.

31. Різник С. Значення інституту окремої думки судді Конституційного Суду України для утвердження справедливого конституційного правосуддя. Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 3. С. 59-67.

32. Лилак Д. Інститут окремої думки в конституційному судочинстві (порівняльний аналіз). Вісник Конституційного Суду України. 2011. № 4-5. С. 131-139.

33. Слінько Т.М., Ткаченко Є.В. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 11. С. 53-59.

34. Судова, правоохоронна та правозахисна системи України: підруч. / За заг. ред. С.О. Кузніченка. Одеса, 2012. 402 с.

REFERENCES:

1. Tsvika, M.V., Petryshyna, O.V. (Eds.). (2010). *Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law]*. Kharkiv [in Ukrainian].

2. Skakun, O.F. (2010). *Teoriia derzhavy i prava [Theory of State and Law]*. (2nd ed.). Kyiv [in Ukrainian].

3. Shpenov, D.Yu. (2014). Subiektyvni prava ta yurydychni oboviazky suddiv yak nosiiv sudovoi vlady v Ukraini [Subjective rights and legal obligations of judges as holders of judicial power in Ukraine]. *Nashe pravo – Our Law*, 10, 43-48 [in Ukrainian].

4. Moskvych, L.M., Ivanytskyi, S.O., Rusanova, I.O. (2009). *Pravovyi status nosiiv sudovoi vlady v Ukraini (profesiini suddi, narodni zasidetali, sud prysiazhnykh) [Legal status of judicial authorities in Ukraine (professional judges, people's sittings, jurors)]*. I.Ye. Marochkin (Eds.). Kharkiv [in Ukrainian].

5. Moskvych, L.M. (2004). *Status suddiv: teoretychnyi ta porivnialno-pravovyi analiz [Status of judges: theoretical and comparative legal analysis]*. Bilozerka [in Ukrainian].
6. Yehorova, V.S. (2008). Konstytutsiino-pravovyi status suddiv sudiv zahalnoi yurysdyksii [Constitutional and legal status of judges of courts of general jurisdiction]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Laptiev, S.S. (2013). Pravova pryroda sluzhbovykh prav suddi administratyvnoho sudu [The legal nature of the official rights of a judge of an administrative court]. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka – Current issues of law: theory and practice*, 28, 331-342 [in Ukrainian].
8. Marochkin, I.Ye. (Eds.). (2009). *Status suddiv [The status of judges]*. Kharkiv [in Ukrainian].
9. Yehorova, V.S. (2008). Konstytutsiino-pravovyi status suddiv sudiv zahalnoi yurysdyksii [Constitutional and legal status of judges of courts of general jurisdiction]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Telipko, V.E. (2011). Zakon Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv»: Naukovo-praktychnyi komentar [Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges»: Scientific and Practical Commentary]. V.V. Moldovan (Eds.). Kyiv [in Ukrainian].
11. Laptiev, S.S. (2014). Administratyvno-pravovyi status suddi administratyvnoho sudu [Administrative and legal status of a judge of an administrative court]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
12. Kalashnyk, O.A. (2016). Pravovyi status mistsevykh zahalnykh sudiv v Ukraini [Legal status of local general courts in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
13. Moskvych, L.M., Podkopaiev, S.V., Prylutskyi, S.V. (2004). *Status suddi: pytannia teorii ta praktyky [Judge status: issues of theory and practice]*. Kharkiv [in Ukrainian].
14. Moskvych, L.M. (2003). Orhanizatsiino-pravovi problemy statusu suddiv [Organizational and legal problems of the status of judges]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
15. Dekalenko, V.S. (2016). Osoblyvosti pravovoho statusu posadovykh osib sudiv Ukrainy [Features of the legal status of officials of courts of Ukraine]. *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative analytical law*, 3, 137-140 [in Ukrainian].
16. Lohvynenko, M.I. (2012). Deiaki aspekty spetsyfiky pravovoho statusu ta okhorony pratsi suddiv Ukrainy [Some aspects of the specifics of the legal status and labor protection of judges of Ukraine]. *Forum prava – Law Forum*, 1, 571-574 [in Ukrainian].
17. Pyvovar, I.V. (2014). Sluzhbovi prava suddi za zakonodavstvom Ukrainy [Official rights of a judge under the legislation of Ukraine]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 18: Ekonomika i pravo – Scientific journal of National Pedagogical Drahomanov University. Series 18: Economics and Law*, 26, 117-123 [in Ukrainian].
18. Zakon Ukrainy “Pro derzhavnu sluzhbu” : vid 10 hrudnia 2015 roku [Law of Ukraine “On Civil Service” from December 10, 2015]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19> [in Ukrainian].
19. Zakon Ukrainy “Pro sudoustrii i status suddiv” : vid 2 chervnia 2016 roku [Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges” from June 2, 2016]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print1465331835457898> [in Ukrainian].
20. Zakon Ukrainy “Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy” : vid 13 lypnia 2017 roku [Law of Ukraine “On the Constitutional Court of Ukraine” from July 13, 2017]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> [in Ukrainian].
21. Namiashenko, O.K. (2009). Pravovyi status suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Legal status of a judge of the Constitutional Court of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

22. Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod : vid 4 lystopada 1950 roku [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from November 4, 1950]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed20100601 [in Ukrainian].

23. Rehlament Mizhnarodnoho Sudu OON : vid 14 kvitnia 1978 roku [Rules of the International Court of Justice of the United Nations of April 14, 1978]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_h85 [in Ukrainian].

24. Zakon Ukrainy "Pro treteiski sudy" : vid 11 travnia 2004 roku [Law of Ukraine "On Arbitration Courts" from May 11, 2004]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1701-15> [in Ukrainian].

25. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy : vid 6 lypnia 2005 roku [Code of Administrative Procedure of Ukraine from July 6, 2005]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> [in Ukrainian].

26. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : vid 6 lystopada 1991 roku [Commercial Procedural Code from Ukraine of November 6, 1991]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> [in Ukrainian].

27. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : vid 18 bereznia 2004 roku [Civil Procedure Code of Ukraine from March 18, 2004]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> [in Ukrainian].

28. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : vid 13 kvitnia 2012 roku [Criminal Procedure Code of Ukraine from April 13, 2012]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].

29. Namiasenko, O.K. (2007). Kharakterystyka poniattia okremoi dumky suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Characteristics of the concept of dissenting

opinion of a judge of the Constitutional Court of Ukraine]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky – State and law. Legal and political sciences*, 37, 182-188 [in Ukrainian].

30. Shevchuk, I.M. (2013). Pravova pryroda okremoi dumky suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Legal nature of a dissenting opinion of a judge of the Constitutional Court of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*, 23(1), 160-163 [in Ukrainian].

31. Riznyk, S. (2015). Znachennia instytutu okremoi dumky suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy dlia utverdzhennia spravedlyvoho konstytutsiinoho pravosuddia [The value of the institution of dissenting opinion of a judge of the Constitutional Court of Ukraine for the establishment of fair constitutional justice]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3, 59-67 [in Ukrainian].

32. Lylak, D. (2011). Instytut okremoi dumky v konstytutsiinomu sudochynstvi (porivnialnyi analiz) [The institute of dissent in constitutional proceedings (comparative analysis)]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy – Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 4-5, 131-139 [in Ukrainian].

33. Slinko, T.M., Tkachenko, Ye.V. (2011). Pravova pryroda okremoi dumky suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Legal nature of a dissenting opinion of a judge of the Constitutional Court of Ukraine]. *Biuletten Ministerstva yustytzii Ukrainy – Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, 11, 53-59 [in Ukrainian].

34. Kuznichenko, S.O. (Eds.). (2012). *Sudova, pravookhoronna ta pravozakhysna systemy Ukrainy [Judicial, law enforcement and human rights systems of Ukraine]*. Odesa [in Ukrainian].